

Az új mecénás

Más lett a gyár gazdája, másé lett a föld Magyarországon 1945 után. A művészet is másé lett. Következésképpen megszűntek a mecénítás régi formái. (A XVIII. század a főúri és főpapi mecénások korszaka, a felülről irányított, megrendelésre készülő munkák ideje a képzőművészetben. A XIX. század első fele, túlzással, inkább az eladásra szánt intímabb műfajoké, az új polgári művészeté, a freskó után a miniatűr-é. A társadalmi, gazdasági fejlődés az 1867-es kiegyezés után nagyobb szerepet kínál a művészetnek, de már nem elsősorban a közönség révén. Új mecénás kopogtat, az állam. Kialakul – s ez európai jelenség – az úgynevezett „hivatalos” művészet. Állam és akadémizmus e században elválaszthatatlan egymástól. A hivatalos művészpártolás új formája pedig a tárlat és a zsűri. Más kérdés lehetne e korabeli formák vizsgálata mindazokkal a következményekkel, amelyek ma már a magyar művészettörténet részeként ismertek.)

A felszabadulás után, a kultúra demokratizálódásával a művészetek helye, szerepe is megváltozott – mind fontosabbá válik az emberek életében. Nemcsak kevesek kiváltsága a művészetekkel való érintkezés, amely mindennapivá, az otthon falai közt is elérhetővé válik. Nem lehetünk közömbösek az új társadalmi, gazdasági feltételek kialakulásával szemben sem, hiszen például az ember sokoldalú képzésének magában keil foglalnia a művészetekhez való viszonyát is ahhoz, hogy a mecénás szerepét szintén mind közvetlenebbül vehesse át az, aki a hatalom. Új formákra van szükség a mecénálásban, amelyek egyrésze már kialakult pl. a Szovjetunióban, mind pedig nálunk. Ezek közé tartozik a szocialista szerződések rendszere a képzőművészek és az üzemek, termelő egységek között. A szerződések határfoka függ a művésztől, s attól is hogy az adott gyár, vállalat hogyan él a művész jelenlétéből adódó lehetőséggel.

Napjainkban különösen kedvező a lehetősége a szerződéseknek. Létrejöttek a szocialista brigádok. Jelentőségük nemcsak a termelésben számottevő, hanem a tanulásra, a humanizáltabb élet- és munkakörülményekre, a kultúraltabb életmódra való ösztönzésben is. E mozgalom szellemi kitarulkozás is, célja szerint igyekszik a benne résztvevőknek mind szélesebb körű műveltséget adni. Tehát a szocialista szerződések rendszeréhez hasonlóan közös célokat szolgál. A szerződések formája és tartalma aszerint változik, hogy a művész hogyan méri fel helyzetét a gyárban.

Milyen szerepe van a szerződésnek az új mecénás nevelésében, kinevelésében? A műszaki jellegű modern civilizáció közepette hogyan teremődik meg a humán műveltség melegágya egy-egy művész körül? Elsősorban ezen kérdésekre kerestük a választ Salgótarján gyáraiban, s néhány képzőművész társaságában.

★

A Lampart Zománcipari Művek salgótarjáni gyárában egy évtizede szerződéses Czinke Ferenc Munkácsy-díjas grafikusművész.

Az égetők körülállják. Itt a „malomban” meleg a levegő. – „Vihetem égetni?” – kérdi egy fiatalasszony a művészt, s mutat a zománclapra. – „Kíváncsi vagyok, milyen lesz égetés után?” Tóth Miklósné sok zománckép születésénél volt már jelen az évek során. Gordos Albert zománcégető magyaráz: „Tisztelem a művészt, mert zománccal dolgozik. A zománccot ismerni kell. 1949-től élek benne, tudom, hogy milyen nehéz kihozni a színeket, a vonalakat. Mert a zománc legalább három szintet mutat. Más a vizes, a száraz és a fény-zománc... Hogyne, nekem is van zománcképem otthon a művésztől. Becsben van.” Pollók Béla igazgatási osztályvezető, korábban műszaki titkár: „Az emberek dolgoztak a kemencénél. Műszaki titkár voltam. Odamentünk hozzájuk a művésszel, mondtam nekik, engedjék meg, hogy itt dolgozzon. Mert csak bámulták

először, mint a csodabogarat. Ma jó barátságban vannak egymással, körülállják, segítenek neki, várják az égetők, mi jön ki a képekből. Magunk közé fogadtuk a művészt, akinek gyári belépője is van, mint a többi dolgozónak.”

Czinke Ferenc a huszonegytagú K. Feoktisztov kiváló szocialista brigád tiszteletbeli tagja. A technológiai osztály brigádtagjai műszaki beosztásban dolgoznak, többek között ők készítik elő az új technológiák bevezetését a gyárban. Sándor István anyagnorma-technológus, brigádvezető: „Mi műszakiak általában távolesünk a művészetektől, a mai képzőművészeti irányzatoktól. De számunkra sem közömbös, milyen alkotások vesznek körül bennünket a köztereken, középületekben, vagy éppen otthonunkban. Szeretnénk megérteni a mai festészetet, szobrászatot, grafikát. Ezért is választottuk tavaly nyáron tiszteletbeli brigádtaggá Czinke Ferencet, aki előadásokat tart nekünk, élménybeszámolókon, baráti beszélgetéseken ismertet meg bennünket a művészeti stílusokkal, a művészettörténet nagy alakjaival, és így tovább. Bizonyára nem haszon nélkül, hiszen például az esztétikai érzéket munkában sem nélkülözhetjük. Az új gyártmányok bevezetése feltételezi, hogy megfeleljenek a legkülönbözőbb paramétereknek – és az esztétikai normáknak. Az esztétikum felismerése, annak alkotó tevékenységünkben való alkalmazása tehát munkaköri kötelességünk is. Többi közt ez is a mi hasznunk ebből a szerződésből.”

Czinke Ferenc: „A szerződések tartalma bővül az évek során, értéke kölcsönösen növekedhet. A forma kitűnő, főként a képzőművészeknél, milyen tartalommal töltik meg, milyen szerepet szánnak neki. A mi szemléletmódunktól függ a képzőművészet és a közönség közötti kapcsolat további alakulása a gyárakon belül és azokon kívül egyaránt. Bent vagyunk – a szó szoros értelmében bementünk a kapun – a gyárban, ahol lényeges kérdések dőlnek el napról-napra, ahol a dolgozó munkásosztály szép és küzdelmes élete fog körül bennünket. Hogyan tükrözzük, művészileg hogyan közvetítjük ezt az életet, ellentmondásosságát sem megkerülve, értelmét-szépségét is kibontva, rajtunk múlik. Az emberek körülvesznek minket, várják, mi kerül ki a kezeink közül. E bizalom kötelez. Hovatovább egy évtizede járok ebbe a gyárba, második munkahelyemmé vált. Az itteni emberekben kicsit munkatársakra találtam. Talán ők is így érzik.”

Gordos Albert zománcégető hozza vissza az egyik képet frissen, melegen az égetőből. Még forró, mint a kemencéből kibújt kenyér. Ahogyan hül, úgy kapja meg végleges tűzét a kép. A zománcégető feszülten figyel, több szögből megnézi: „Ennek van a legszebb tüze” – mutat a vörös színre. – „De a zöld is nagyon szép, ünnepélyes.”

Mint egy falusi ünnep, úgy virít itt a zománccmalomban.

★

Iványi Ödön festőművész nem egészen két éve a salgótarjáni Siküveggyárral kötött szocialista szerződést.

„Természetesen, anyagi segítséget is jelent nekem a szerződés. Ha nem is nagy összegről van szó, elég a festékre, egyéb anyagokra, – számomra így szinte „ingyenben van a piktura”. A városban a szerződések, úgy tapasztaltam, kicsit kényszerházasságként indultak: se az üzem, se a szerződő nemigen tudta, mit kezdjenek egymással. Hozzám például csak lassan kezdtek jönni apróbb kérésekkel. Kelleit egy Zrínyi Ilona-portré az üzem által patronált iskola számára. Vagy jött egy külföldi küldöttség, képet kértek tőlem ajándéknak. Csináltam a klubba közománccot. Most a siküveg jellegét kihasználva zománckompozíciókat készítek irodába. Egyébként nem számoljuk, ki mennyit ad. Ha szükség van valamire, hozzám fordulnak, az „üzem művésze”-hez”, s én szívesen adok képet, tanácsot. Én is megkapom a gyártól, amit kérek, üveget, keretet a kiállításokhoz, más egyebet. Ugy gondolom, ma már nem kérdés az, hogy: itt ez a művész, mit kezdjek vele. S én sem érzem, hogy feleslegesen, ellenszolgáltatás nélkül kapom a pénzt.”

Ez így tisztességes „üzleti megállapodásként” hat. Van-e mélyebb szerepe a szerződésnek?

„Hogyne. A legfontosabb talán az, hogy a gyárban a formálódó anyag, a gépek, az emberek között dolgozom, munka közben, s a munka szüneteiben művészeti és egyéb kérdésekről váltunk szót. Ez is művészeti ismeretterjesztés, esztétikai nevelés, túl az előadásokon, amelyeket tartok. Nagyra becsülöm ezeket az embereket, nem köntörfalaznak, s a szemük is jó. Szerintem az értelmiség és a munkások közötti kommunikáció szempontjából is figyelmet érdemel a szerződések rendszere, kölcsönösen mód nyílik az esetleges fenntartások elosztatására.”

★

Mustó János festőművész a Nógrád megyei Építőipari Vállalattal kötött szerződést. Véleménye?

„Olyan kapcsolatot jelent a szellemi dolgozók, közelebről a képzőművészek és a munkások között, amely közvetlenségénél és gyakorlatosságánál fogva szinte beláthatatlan lehetőség mind a művészeti alkotást létrehozó, mind pedig az azt élvező között. Mi, szerződéses képzőművészek most „üvegesek”, „acélosok”, „építők”, stb. vagyunk, aszerint, hogy melyik gyárral, vállalattal kötöttünk szerződést. Tehát egymástól kicsit elszigetelten, mondhatni külön-külön tevékenykedünk ugyanazért a célért, az új mecénás neveléséért. Szerveesebbé tehetnénk e rendszert, ha módot találnánk közös akciók szervezésére. Például közös tárlatokat rendezhetnénk az üzemekben, vállalatoknál. E kiállításokat vándoroltathatnánk nemcsak a város és Nógrád megye, hanem az ország más gyáraiban is. Cserébe a többi területi szervezet művészei hoznának Nógrád ipari üzemeibe tárlatokat.”

Milyen hatással van e kapcsolat a dolgozókra és a művészekre?

„Még nincs sok tapasztalatom, de egészséges kapcsolatnak érzem. Az emberek a művészettől joggal elvárják, hogy munkájukról közvetlenebbül is nyilatkozzon. S a kapcsolatból a művész haszna az, hogy megtanul egy közösséggel együtt gondolkodni, s nagyobb egészben, társadalmilag nézni az emberi viszonyokat, a mindennapok kérdéseit. S egy megjegyzés: a későbbiekben a megyében élő fiatalabb tehetségeket is be lehetne vonni a szerződésekbe, hogy lehetőségük nyíljon még szorosabban kötödni az itteni élethez, létrehozzanak olyan alkotásokat, amelyek e palóc tájban, munkás környezetben gyökereznek.”

Mustó János a vállalatnál sajátos helyzetben van. Az építők szinte az egész országban dolgoznak, munkásszállások adnak otthont azoknak, akik családjuktól távoli munkahelyeken tevékenykednek. Az emberekkel a „falakon” nehezebb találkozni, együtt dolgozni, mint egy gyárban. Tavasszal a művész képeiből kamarakiállítást rendeznek, amelyet a vállalat munkásszállásain vándoroltatnak, s a tárlatok megnyitásakor képzőművészeti előadásokat is tartanak. A szerződésben egyébként rögzítették, hogy a művész az építőipari munkások életét és munkáját ábrázoló képzőművészeti alkotásokat készít, amelyek a vállalat kulturális, sportlétesítményeit, a munkásszállókat, irodákat díszítik.

A szerződés másik pontját idézem: „szaktanácsadás a megbízó által kivitelezésre kerülő lakó- és középületek homlokzati munkáinak esztétikus kialakításához”. Tájékoztatásunk szerint eddig erre nem volt példa. Nem is lehetett, hiszen az ilyen jellegű megbízás nem tartozik a vállalat hatáskörébe, ehhez a lektorátus bevonása szükséges. Mégsem egészen hiábavaló a szerződésnek ez a pontja. Miért? Salgótarján előnyös helyzetben van, acélgár, üvegyár, stb. termel a városban, a burkoló, a díszítő anyagok viszonylag könnyebben és olcsóbban rendelkezésre állnak, mint esetleg más városokban. Granasztói Pál a városépítészeti magas értékszintre helyezett alkotásának tekinti Salgótarján új központját, amely körül folyamatosan újul meg a város (Granasztói Pál: Ember és látvány városépítészetünkben, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.) A modern, szép betonszerkezetek merevségét humánusabb melegséggel lehetne tovább oldani, követve – ha kicsiben is – a mexikói példát, az épületekbe szervesen beépülő képzőművészeti alkotások tovább erősítésének, a természeti táj oldó hatásait is. Az e téren meglévő kihasználatlan üzemi eszközöket az eddi-

ginél jobban hasznosítani lehetne. A lektorátussal egyetértésben Salgótarján város falaiból az itt élő művészek is kapnának felületet. A szerződés e pontja ma ugyanis formális.

★

„Nagyon szép az üvegfúvás, színben, formákban.” – vélekedik Lóránt János Munkácsy-díjas festőművész, a salgótarjáni Öblösüvegyár szerződésese. – „Falusi ember lévén a gyári légkör is sok tanulsággal szolgál, s a gyár belülről festőileg is csodálatos látvány. Az üzemszervezés, is érdekel, hogyan követi egyik folyamat a másikat. A gépi termelés mindinkább előtérbe kerül. ez más gondolatokat és lehetőségeket hoz magával. Sokáig kell nézni az embereket, ahogyan dolgoznak, ahhoz, hogy igazán közel kerüljünk hozzájuk, festőileg is képessé váljunk kifejezni őket. Az Üzemi porta, az Iparitanulók című képeim például nemigen születhettek volna meg e tanulságok nélkül.”

Ami leginkább a gyárhoz köti Lóránt Jánost? A gravírozókkal való foglalkozás. Hetente egyszer találkoznak, rajzkészségfejlesztés, az üvegre vésendő figurák megtervezése, stb. szerepel a programban. A gravírozó szocialista brigádnak a művész is tagja. Takács Géza üvegtervező iparművésszel beszélgettünk. Elmondta: a formakultúra alakulásában – különösen a gravírozóknál – Lóránt Jánosnak is szerepe van. (Gravírozott terméket napjainkban csak a salgótarjáni Öblösüvegyár készít Magyarországon.)

Csaknem valamennyi Salgótarjánban élő képzőművésszel kötöttek már szocialista szerződést. E forma fejlesztésére a lehetőség adott. A gyár, az üzem, a vállalat részéről él az igény a szerződésből fakadó lehetőségek intenzívebb kihasználására. A forma Salgótarjánban bevált.

Miért állják körül a gyárban az „üzem művészt” az emberek? Az élmény ereje köti őket az alkotás születéséhez. Közben fejlődnek azon képességeik, amelyek birtokában felfogják, átérzik a szépet nemcsak a művészetekben, hanem a természetben és a társadalomban. Az esztétikai nevelésnek e formája létező társadalmi igényt elégít ki. Végső soron az alkotó megnyilatkozás lehetőségeit is magában hordja, egyúttal az új mecénás közvetlenebb feladatainak ellátására is képessé tesz.